

Suavi Aydın: Çanakkale Savaşları

Posted on 16/03/2020

Çanakkale neden önemlidir? Çanakkale muharebeleri, Türkiye'nin ideolojik ve siyasal kuruluşunda çok önemli rol oynayan 1915 yılının üç büyük olayından biridir. Diğerleri tahmin edilebileceği gibi Ermeni Tehciri ve Sarıkamış Faciası'dır. 1915'i anlamak, bugünkü Türkiye'nin ideolojik ve siyasal kuruluşunu, rejim içindeki askeri vesayeti de anlamak yolunda önemli bir merhale kaydetmek demektir. Toplumsal hafıza 1915 ile yüzleşmedikçe ve resmi 1915 anlatısının unsurları bir tür yapıbozuma uğratılmadıkça, Türkiye toplumunun siyaseten olgunlaşması gecikecek ve mevcut statükonun Türkiye'yi her açıdan kilitleyen unsurlarının toplum üzerindeki hegemonyası devam edecektir. Kısacası, 1915 'i anlama sorunu bir demokratikleşme ve sivilleşme sorunudur. 1915 yılının Mart ayında başlayıp 1915 yılının son günlerine kadar devam eden Çanakkale muharebeleri, Birinci Dünya Savaşı'nın en kanlı çarpışmaları arasında yer almaktadır. Büyük Britanya ve Fransız birliklerinin, müttefikleri olan Rusya 'ya İstanbul Boğazı üzerinden ulaşarak^[1] Osmanlı İmparatorluğu'nu savaş dışı bırakmak için Çanakkale Boğazına yüklenmeleriyle başlayan savaş, Britanya ve Fransa donanmalarının 18 Mart 1915 'de Osmanlı ve Alman topçu ve deniz kuvvetlerinin direnci karşısında boğazı geçememeleri üzerine, müttefik kara kuvvetlerinin amfibik harekate girişmesiyle gelişmiş ve müttefik kara kuvvetlerinin kara muharebelerinde de Osmanlı kara ordusunu bertaraf edip boğaz kıyılarını işgal edememeleriyle aleyhlerine sonuçlanmıştır. Böylelikle Britanya-Fransız kuvvetleri ile Rus kuvvetlerinin birleşmeleri gerçekleşmemiş, Osmanlı İmparatorluğu savaş dışında bırakılamamış ve savaş hem 1918 yılına kadar uzamış hem de 1917 yılında Rusya'da ortaya çıkan sosyalist devrimin önüne geçilememiştir. Ancak resmi tarihin Çanakkale muharebeleri üzerinden devşirdiği sonuçlar ve ona yüklediği anlamlar, muharebelerin gerçek nedenlerinin, seyrinin ve sonuçlarının ideolojik bir kırılmayla yansıtılmasından ibaret kalmış, muharebeler içinde cereyan eden olaylar ve muharebelere kumanda eden heyetin muharebelerdeki rolleri, bu tarih

yazıcılığının istendik figürleri ve çıkarmak istediği sonuçları lehine tahrifata ve tasfiyeye uğratılmıştır. Resmi ideolojinin bu muharebelerden devşirmeye çalıştığı ilk tema, bu muharebelerin bir tür “yurt savunması” ve ulusal bilincin şekillendiği ilk destansı savaş olarak yansıtılmasıdır. Oysa Osmanlı hükümetinin sadece iki bakanının (ki onlar aynı zamanda İttihat-Terakki’nin liderleridir -İktidardaki üçlüden Cemal Paşa ise bu tertibin içinde yoktur) bilgisi dahilinde 1914 yılının Ekim ayında iki Alman zırhlısının Karadeniz’deki Rus donanmasına ve limanlarına karşı saldırıya geçmesiyle Osmanlı devleti savaşa girmiş ve Rusya’nın müttefiki olan Britanya ile Fransa’nın saldırısını adeta davet etmişti. Emperyalist paylaşma mücadelesine taraf olmakla stratejik Çanakkale boğazı adeta kendiliğinden ve doğrudan savaş alanı haline gelmişti. Ayrıca Çanakkale’deki ikinci cephe, Kafkaslarda Rusya ile savaşa tutuşan Osmanlı birliklerinin zayıflatılması bakımından Rusya açısından büyük yararlar arz etmekteydi ve Britanya ve Fransa’nın Çanakkale’ye yüklenmesi Rusya tarafından şiddetle arzu ediliyor, bu cephenin açılması Rusya’ca teşvik ediliyordu. Böylelikle 300 bin Osmanlı askerinin Kafkaslardan çekilmesi mümkün olacaktı. Dolayısıyla buradaki savunma savaşının bir “yurt savunması” olarak nitelendirilmesi mümkün görülemez. Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin emperyalist iştahı yüzünden savaşa kendi isteğiyle dahil olmakla, bu tür sonuçları baştan kabul etmiş oluyordu. Bu nedenle Çanakkale muharebeleri, Britanya ve Fransa’nın mağdur ve mazlum bir ülkeye yönelik emperyalist saldırısı olarak nitelendirilemez. Zira hem müttefiklerin hem de Osmanlı devletinin savaşa dahil olma gerekçeleri aynıdır. Üstelik Osmanlı devleti, savaşı başlatanların, yani saldırgan tarafın yanında yer almış ve Karadeniz deniz saldırısı ile hasımlarına ilk saldıran olmuştur. Mehmet Akif’in “tek dişi kalmış medeniyet canavarı” metaforuyla anlattığı saldırganlığın ve saldırılan ülkeye dönük mağduriyet imasının temeli yoktur. İkinci tema, yani bu muharebelerin bir “ulusal şahlanış” ya da “ulusal bilincin doğuşu” olarak nitelendirilmesi de temelsizdir. Zira Çanakkale’de savaşan Osmanlı birlikleri içinde İmparatorluğun her tarafından gelmiş askerler vardı. Türklerin ve Kürtlerin yanında, Çerkesler, Tatarlar, Gürcüler, Lazlar, çok sayıda Arap, hatta Ermeni ve Rumlar Osmanlı ordusunda müttefiklere karşı savaşmıştı. Örneğin Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk)’in emrindeki üç alaydan ikisinin (72. ve 77. alayların) askeri Arap, Yezidi ve Nusayri idi[2]. Dahası özellikle topçu

birliklerinde önemli sayıda Alman ve Avusturyalı vardı. Bölgeyi savunan Osmanlı 5. ordusunun komutanı ile iki kolordusundan birinin ve tümenlerinden birinin komutanı Almandı[3]• Savaşta hava ve denizaltı desteğini de Almanlar vermişti. Bu Alman katkılı bir imparatorluk ordusuydu, asla milli bir ordu değil. Üstelik Osmanlı ordusunun moral unsurları da milli olmak yerine dini ve emperyal öğelerle bezenmişti. Osmanlı İslam tebasının seferberliğe Şeyhülislam fetvası ve padişahın mukaddes cihad ilanı ile davet edildiği unutulmamalıdır. İmparatorluğun asker kaynağı olan müslüman köylülerin bu savaşa milli bir bilinçle iştirak ettiğini ya da savaştan milli bir bilinçle döndüğünü tasavvur etmek ya hayalperestliktir ya da sonradan uydurulmuş bir icattır. Nitekim Çanakkale üzerinden iki menkıbe türetilmiştir. Birincisi Osmanlı ordusunun savaşı yeşil sarıklı evliyaların desteğiyle kazandıklarına dair İslami menkıbedir. İkincisi ise çok daha yeni olup, özellikle Kemalist ulusalcı cenahın İnternet sitelerinde dolaşp bir gerçeklikmiş gibi ikonlaştırılan, Çanakkale’de askerin üç öğünlük yemek listesi[4] ya da üstü başı yırtık Osmanlı askerleri fotoğrafı üzerinden üretilen milliyetçi göndermelerdir. Bu milliyetçi göndermeler, bugünün insanına ne büyük fedakarlıklarla yurt savunması yapıldığını ve bugün gayri milli unsurların bu ikonlara yansıdığı kadarıyla Türklerin yüksek fedakarlıklarla bağımsızlığını korudukları anayurdu satmakta olduklarını göstermeyi ister. Oysa bu ikonlar da birer propaganda aracı olarak uydurulmuş şeylerdir. Örneğin bir uçağın önünde yırtık yırtık asker giysileri içinde gösterilen gençlere ait fotoğraf, bir Alman pilotun muhtemelen Suriye’de asker giysisi giymiş köylülere ait bir fotoğrafı olup, gençlerin birinin kafasında Alman asker kepi vardır. Fotoğrafın orijinal halindeki Alman kepi, fotosop yardımıyla silinip yerine Enveriye kondurulmuş ve bu fotoğraf piyasaya bu haliyle sürülmüştür. Çanakkale’nin, tıpkı Sarıkamış gibi ulusal bir metin halinde yeniden kurgulanması güncel bir kampanyanın parçasıdır ve muharebelerin gerçekliğiyle ilişkisi yoktur. Üçüncü tema, Çanakkale muharebeleri içinde Mustafa Kemal Paşa’nın rolünün öne çıkarılıp diğer kumanda heyetinin geri plana atılması, hatta adlarının neredeyse hiç anılmamasıdır. Cumhuriyet’in kurucusunun askeri dehası, Çanakkale gibi büyük bir askeri kapışma içinde vurgulanarak gelecekte olup biteceklerin sadece bu dehanın eseri olabileceğine dair bir önkabul yaratma girişimidir bu. Yani bir anlamda, Mustafa Kemal’e atfedilen “yurt kurtarma” menkıbesi

böylelikle daha gerilere çekiliyor ve 1915 gibi kritik bir yılda, örneğin maceracı Enver Paşa Sarıkamış'ta batağa saplanıp on binlerce insanın yok yere ölmesine neden olurken, Mustafa Kemal gerçek ve doğru bir amaç uğruna, yani "memleketi kurtarmak" adına hayati bir iş yapıyor ve savaşa katılan bütün Osmanlı askeri ricali içinde öne çıkarılmış oluyordu. Mustafa Kemal 'in ülkeyi kurtarma pratiği böylece bir değil bir kaç defa tekrarlanan ve onun değerini ve biricikliğini tekrar tekrar teyid eden özgül ve özgün bir pratik olarak kutsanmış oluyordu. Üstelik bu kutsamaya, Arıburnu'nda patlayan şarapnelin saatini parçalayıp ona zarar vermemesi türünden "uhrevi bir korunmuşluk" öğesi eklenerek menkıbe adeta dinselendiriliyordu. Oysa Mustafa Kemal, uzun süren bu muharebeler esnasında en önde gelen komutanlardan biri olmakla birlikte sadece taktik bir mevki işgal etmiştir^[5] Yani savaşın seyrini değiştiren stratejik kararlarda Mustafa Kemal 'in herhangi bir dahli yoktur ve oradaki askeri mevki nedeniyle zaten olamazdı da. Özellikle son zamanlarda Çanakkale menkıbelerinin yeniden diriltilmesi, sürekli gündemde tutulur hale gelmesi ve bu menkıbeye yeni unsurlar eklenerek savaşın iyiden iyiye estetize edilmesi, bir de Avrupa Birliği süreci karşısında belirginleşen ve pekişen "ulusalcı-milliyetçi" safın ideolojik bir cephaneye ikmal olarak değerlendirilebilir. Bu vesileyle bugün Türkiye'nin girmeye çalıştığı Avrupa Birliği'nin asli unsurlarının ve genelde Batı'nın, İngilizlerin, Fransızların vs., Türklerin ve Türkiye'nin ezeli ve ebedi düşmanları olduğunun altı kalın çizgilerle çizilmekte, Türkiye'yi bölme-parçalama çabalarının yeni olmadığı ve bu girişimlerin en irilerinden biri olan Çanakkale' de destansı bir direnişle bu çabanın sekteye uğratıldığı, ama bu çabanın tarihsel bir sürekliliği olduğu ve durmadığı, bugün AB kurumları yoluyla bir kez daha icra mevkiine konulduğu anlatılmaya çalışılmakta; Çanakkale direnişi aracılığıyla önünüze örnek alınacak şanlı bir pratik konulmakta ve bütün toplum topyekân orada canlarını feda eden, çok zor koşullarda savaşan atalarımıza layık olmaya çağınılmaktadır. Çılgın Türkler'in yazan Turgut Özakman'ın ikinci projesinin Çanakkale olması, bu bakımdan bir tesadüf değildir. Turgut Özakman, bir röportajında, bugünkü Avrupalıların "Shakespeare'in değil Lloyd George'un çocukları" olduğunu söylemektedir. Bugünün siyasetini izahta neredeyse yüz yıl öncesinin olay ve gerçeklerine dayanmaktaki garabet bir yana, tarihin şu garip cilvesine bakınız ki, Özakman'ı yalanlarcasına, Türkiye'nin AB kapısındaki en büyük destekçisi de Lloyd George'un

memleketi İngiltere'dir. AB içindeki demokratik güçlerin (Yeşillerin, Komünistlerin, Sosyalistlerin ve Liberallerin) Türkiye'ye destek verdiği aşıkardır; buna karşın Lloyd George'un geleneğini sürdüren Muhafazakarların ve Avrupalı milliyetçilerin Türkiye'ye karşı durduğu da başka bir gerçektir. O zaman buradaki okuma hatası apaçık ortaya çıkmaktadır: Bir ülkenin veya milletin topyekün düşmanlarından veya dostlarından bahsedilemez; düşmanlık ve dostluk gibi pozisyonlar konjonktüre!, siyasi ve hatta sınıfsal bir konumlanıştan türeyen durumlardır. Ancak tıpkı Batı'da olduğu gibi milliyetçi körlüğün türlü biçimleri, Türkiye'de de bu gerçeği görmeye engeldir. O nedenle aynı milliyetçi körlüğün, Çanakkale'de olup-biteni bütün yönleriyle ve gerçekliğiyle. soğukkanlı bir bakış açısıyla değerlendirmesini beklemek de boş bir beklenti olacaktır. Savaşa gelince: Savaşın başında, bütün bölgeyi savunmakla görevlendirilen 5. Ordu'nun Alman komutanı Mareşal Liman von Sanders, her ne kadar emrindeki birlikleri sürekli eğitimde tutarak ve birliklere sürekli savunma tatbikatları yaptırarak muharebelere iyi hazırlamış olsa da, yanlış bir değerlendirmeye çıkarmayı kuzeyden -Saros Körfezi 'nden- bekliyor ve kuvvetlerin ağırlığını bu bölgede tutuyordu. Dolayısıyla çıkarmanın gerçekleşeceği güneyde, sadece 3. Kolordu Bolayır'dan Anafartalar'a kadar geniş bir alanı tutmaktaydı. Kolordu'ya bağlı 7. Tümen Gelibolu ve çevresine konuşlanmış, Eceabat'a doğru olan kısım ise 2 Jandarma taburu tarafından tutulmuştu. Yarımadanın, daha sonra müttefik çıkarmasının icra edileceği güney kısmına ise Albay Halil Sami Bey'in emrindeki 9. Tümen yerleşmişti. Onun hemen kuzeyinde, Eceabat-Kilitbahir bölgesinde, Yarbay Mustafa Kemal Bey'in emrinde bulunan ve ordu emrinde ihtiyatta tutulan 19. Tümen bulunmaktaydı. Müttefik deniz harekati başlayınca 2. Kolordu'ya bağlı 5. Tümen Saros Körfezi'nin kuzeyine, 4. Kolordu'ya bağlı 11. Tümen ise Ezine'ye intikal ettirildi. Yarımadanın güneyinin tutan 9. Tümen ise, deniz savaşıyla birlikte 3. Kolordu emrine verildi. Bu arada Liman von Sanders'in 5. Ordusu'na bağlı diğer kolordu, 15. Kolordu Anadolu tarafında bulunuyordu. Nisan ayı sonlarındaki müttefik amfibi harekatinin hazırlık saldırıları sırasında İstanbul'daki 3. Tümen ve Beyoğlu Jandarma Alayı da 5. Ordu emrine verilmişti. İşte bu noktada asıl çıkarmanın yen konusunda Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders ile 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa arasında ihtilaf çıkmıştı. Esat Paşa çıkarmanın yarımadanın güneyine yöneleceğini düşünürken von

Sanders çıkarma yeri olarak Saros Körfezi 'ni düşünmekte ısrar ediyor ve bu düşüncesine dayanarak İstanbul' dan gelen 3. Tümen ile jandarma birliklerini bu bölgeye konuşlandırıyordu. Bu akıl yürütmeye bağlı olarak Anadolu tarafındaki 11. Tümen de bu bölgeye çekilmiş ve 15. Kolordu burada yeniden teşkil edilmişti. Dolayısıyla yarımadanın kuzeyi 3 tümen ve jandarma birlikleriyle korunurken güneyde mevzilenmeye hazır sadece bir tümen (Albay Halil Sami'nin 9. Tümeni) ve ordu ihtiyatında ikinci bir tümen (Yarbay Mustafa Kemal' in 19. Tümeni) bulunmaktaydı. Oysa çıkarma harekatı Esat Paşa 'nın tahminlerine uygun olarak yarımadanın güney ucuna, Seddülbahir, Arıburnu ve Kabatepe'ye yönlendirilmiş; Sanders'in çıkarma beklediği Bolayır'a ve Anadolu tarafındaki Kumkale ile Beşike'ye sadece aldatma hareketleri icra edilmişti. Çıkartma bölgesi, esas itibariyle 9. Tümen birlikleri tarafından kapatılmıştı. Bu arada von Sanders hala asıl çıkarmanın Bolayır kıyılarına olacağı düşüncesiyle 5. ve 7. tümenleri bu bölgede tutmaya devam etmekteydi. Gerideki 19. Tümen ise, ordu komutanının Anadolu kıyılarına yönelecek çıkarma beklentisi yüzünden sahile, iskeleye yakın bir mevkiye tutuluyordu. Oysa Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, yarımadanın en hakim noktası olan Kocaçimen Tepe'ye konuşlanmak istiyor, kolordu komutanı Esat Paşa da güneye yapılacak çıkarma tehlikesini daha büyük bir olasılık olarak gördüğü için bu fikri destekliyor, ama tümen doğrudan ordu ihtiyatında tutulduğundan bunun için Liman von Sanders'in kararı gerekiyordu. Sanders Paşa ise farklı bekleyişleri nedeniyle bu isteği şiddetle reddediyordu[6] Oysa asıl çıkarma harekatı, güneydeki komutanların beklediği gibi bu sahillere yapıldı. Kendisine gelen raporlara bakarak hızla harekete geçen Esat Paşa ordu komutanını uyarmak amacıyla telefonla ona ulaşmaya çalışmış ama başaramamıştır, zira komutan çıkarma beklediği Bolayır kıyılarına nazır bir gözetleme yerinde çıkarmayı beklemektedir. Bunun üzerine Esat Paşa bizzat komutanın yanına gitmek ihtiyacı hissetmiştir. Anılarında durumu şöyle anlatır: Bir taraftan durumu bildirmek, gerekli emirleri almak üzere aynı zamanda Eceabat'a çabuk gidebilmek için de bir araç istemek üzere otomobille kendisini aramaya gittim... Kendisine: "Asıl çıkarmanın Arıburnu ile Seddülbahir'de başladığını ve Sarıs Körfezi'ne gelen bu gemilerin bir gösterişten ibaret olması muhtemel bulunduğunu" söyledim. Bir an önce Eceabat'a gidip duruma el atabilmek için emrinde bulunan Şirket vapurunun geçici olarak emrime

verilmesini rica ettim. Düşman hakkındaki görüşümü yerinde buldu, karargaha dönüşe karar vererek, Şirket vapuruyla Eceabat'a gitmeme izin verdi. Yalnız kendisinden yapılacak hareket hakkında hiçbir talimat alamadım ... [\[7\]](#)

Bu koşullarda Esat Paşa, Mareşal Sanders durumu kavrayıp bizzat muharebeleri idare etmek üzere karargahını yarımadanın güney bölümüne taşıyana kadar, çıkarma karşısında bütün hareketi kendi inisiyatifi ve kararlarıyla yönetmiştir. Dolayısıyla eğer Çanakkale muharebelerinde savaşa etki eden bir önderlik mevki aranıyorsa, ilk yer hiç şüphesiz Esat Paşa'nındır. Burada gelişen durum karşısında Yarbay Mustafa Kemal'in yine büyük bir inisiyatif ve kararlılık gösterdiği de açıktır. Çünkü Esat Paşa, ön almak için Sanders Paşa'yı ikna etmeye çabalarırken, çıkarmanın gelişmesine meydan vermemek için Yarbay Mustafa Kemal, çıkan müttefik birliklerinin Eceabat'a doğru ilerlemesini engellemek üzere kendi tümeninin 57. Alayı'nı Arıburnu'na doğru sürmüştü[\[8\]](#).

Bu arada 9. Tümen komutanı Albay Halil Sami Bey de, 25. ve 26. alaylarına Seddülbahir'e karşı savunma konumu aldırması; iki tümenin ara hattında ve çıkarma alanı karşısında kalan, aynı tümene bağlı 27. Alay'ın komutanı Yarbay Şefik Bey de, ilk ateş sesleri üzerine derhal alayını teyakkuz durumuna geçirmiş, durumu tümen komutanına bildirmiş ve tümenden gereken emri alarak müttefik çıkarmasının baskına dönüşmesini önleyecek biçimde süratle alayını Arıburnu bölgesine hareket ettirmişti[\[9\]](#)• Yoğun kuvvetlerle karaya çıkmış olmalarına rağmen henüz kontrol noktaları oluşturamamış olan müttefiklerin bu zaafiyetinden yararlanarak, topçu desteğini dahi beklemeden alayını açtı ve mevziye soktu. Bu arada Alay komutanı, bağlı olduğu 9. Tümen' e bir rapor yazıyor ve Arıburnu sırtlarının işgal edildiğini, kendisinin taarruza geçeceğini bildiriyor ve alayın sağında kalan Kocaçimen Tepesi'nin Yarbay Mustafa Kemal'in komutasındaki 19. Tümen tarafından tutulması için tümenden aracılık rica ediyordu[\[10\]](#) İşte Mustafa Kemal'in savaştaki rolü bu noktadan itibaren başlamıştır[\[11\]](#). 9. Tümen cevap yazısında 19. Tümen'in 57. Alayı'nın tümen komutanı Mustafa Kemal Bey'le birlikte Kocaçimen'e hareket ettiğini ve 27. Alay'ın onunla irtibat kurup hareket birliği içinde bulunmasını emretmekteydi. Yani Çanakkale

menakıbnamesindeki anlatının aksine Mustafa Kemal, kendi inisiyatifiyle, kimseye sormadan 27. Alay'ı kumandası altına alıp Arıburnu'na yanaştırmış değildi[12]; 27 Alay komutanı büyük bir kararlılık ve öncelikle çıkarmaya müdahale etmiş, kolordu kurmaylarının hareketi planlamalarında işlerini kolaylaştıracak biçimde durumu bütün açıklığıyla rapor etmiş ve bundan sonra olup biten bütün komuta değişiklikleri 9. Tümen komuta heyetinin bilgisi dahilinde cereyan etmişti. 27. Alay, 25 Nisan sabahı saat 8.00'da[13] taarruza geçerek taarruzu hiç duraksatmadan sürdürmüş, saat 10.00'dan[14] itibaren de 19. Tümen'in 57. Alayı yardımına yetişerek cephenin sağ yanını kapatmıştı[15] Bu arada Seddülbahir'e yapılan yoğun çıkarma karşısında sadece iki alayla karşı koymaya çalışan 9. Tümen komutanı Albay Halil Sami, yoğun çıkarma baskısı ve donanma bombardımanı karşısında mevzilerini geriye çekmek zorunda kalmıştı. Oysa 9. Tümen birlikleri, ateş gücünün görece azlığına rağmen Seddülbahir önlerinde müttefiklere çok ağır kayıp verdimişlerdi. Bununla beraber Albay Halil Sami, Arıburnu önlerinde ihtiyat birlikleriyle ve 9. Tümen'in bir alayıyla, görece daha kalabalık bir güçle ve daha yoğun topçu desteğiyle direnen Mustafa Kemal'in yıldızı parlarken, haksız bir biçimde başarısız sayılmış ve isabetsiz kararlarıyla kuşku yaratan Mareşal von Sanders'in yine isabetsiz bir kararıyla tümen komutanlığından alınmıştı.[16] Bu arada Osmanlı kuvvetlerine zaman kazandıran önemli bir başka etkeni de atlamamak gerekir. Bu, Arıburnu'ndaki öncü çıkarma kuvvetlerinin tasarlananın 1 mil kadar kuzeyine çıkmaları ve karşılarında tırmanmaları gereken sarp bir arazi bulmalarıdır. Savaşta sonuca etki eden şey, her iki tarafın da kendi lehlerine ve aleyhlerine gelişen hareketleridir. Dolayısıyla müttefik kurmaylarının arazi konusundaki bilgisizliği, nasıl bir savunmayla karşılaşacaklarını tahmin edememeleri gibi etkenler, Osmanlı kuvvetleri lehine tezahür eden hareketler arasında sayılmak gerekir. Bu zaaf, Mustafa Kemal'in cevvaliyeti ile birleşince, savaşın bu ilk evresinin tam bir Osmanlı kazanımı biçiminde gelişmesine yol açmıştır. Ayrıca Seddülbahir'e çıkan Britanyalılar nispeten daha zayıf savunulan bir bölgeye çıkmalarına rağmen hareketi Kirte yönünde geliştirmek yerine, çıktıkları yerleri tahkim etmeyi ve yerleşmeyi seçince, bir kısmı da zayıf olmakla birlikte kıyıya yakın olan birliklerin yoğun ateşi karşısında çıkarma sahillerinde tutunamayınca muharebelerin rengi değişti ve müttefikler büyük bir inisiyatif kaybettiler. Zayıf Osmanlı birlikleri arasında Seddülbahir'de

bulunan 26. Alay'ın 3. Taburu çok şiddetli bir direnç göstermiş ve müttefiklere büyük kayıplar verdirerek Çanakkale muharebelerinin şeref listesinde baştaki yerlerden birini daha ilk günden almıştı. Bu durum karşısında Britanyalı komutanların inisiyatif geliştirememeleri de, Osmanlı kuvvetlerinin lehine tezahür eden bir gelişmeydi. Aslında böylelikle savaşı baştan kaybetmiş oldular. Zira kaybedilen bu zaman zarfında Esat Paşa gereken bütün önlemleri almış ve Osmanlı ordusu bölgeye asker yağmak için zaman kazanmıştı. Çıkarmanın birinci günü asıl taarruz yeri belli olmuş ve Esat Paşa da gecikmeden karargahını Gelibolu'dan çıkarma alanlarına hakim Kilya'ya (Kirte'ye) nakletmişti. Esat Paşa bununla da kalmayarak 9. Tümen'in kalan iki alayını da 19. Tümen'in emrine vermiş ve bütün alayları çıkarma yapan Britanya kuvvetlerine karşı saldırıya geçirmişti. Böylelikle daha çıkarmanın ilk günü, çıkan kuvvetler kıyıya sıkıştırılmış oluyordu[17]. Daha çıkarmanın ilk iki günü, tarafların arazi üzerindeki konumlanışları belli olmuş ve bu durum bir kaç kilometreyi aşmayan ufak tefek ilerlemeler ve gerilemelerle Aralık sonuna kadar devam etmiştir.[18] Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın ana karakteri olarak tescil edilmiş bulunan "mevzi savaşı" gerçeği, Çanakkale'nin de gerçeği olmuş ve bir hattı savunmak veya işgal etmek için harcanan çabalar, tıpkı Fransa-Almanya ve Belçika-Almanya sınırlan boyunca uzanan cephe hattında olduğu gibi, çok sayıda insanın hayatına mal olmuştur. Örneğin 19 Mayıs 1915 sabaha karşı Osmanlı ordusunun başlattığı saldırıda 13. Alay'ın yarısı erimiş, saldırıya katılan 2. Tümen mevcudunun yarısından fazlası ise şiddetli çarpışmalar sırasında kaybedilmişti. Sadece o günkü kayıp üç bin şehit ve yedi bin yaralıydı.[19] 25 Nisan 1915 sabahı müttefiklerin giriştiği ilk çıkarma hareketinden sonra vuku bulan ikinci büyük ilerleme girişimi, 6 Ağustos 1915 sabaha karşı başlamıştır. 6 Ağustos'ta başlayan çarpışmalar, literatüre "Anafartalar muharebesi" olarak geçmiştir. Muharebenin başlangıcında Britanyalılar büyük bir hücumla geçmiş, bu saldırı sırasında bir alayın büyük bir kısmı, komutanları Mümtaz Yarbay Tefik Bey de içlerinde olmak üzere hayatlarını kaybetmişti. Bunun üzerine 9. Tümen buraya yönlendirildi. Britanya kuvvetleri bir taraftan karada ilerleyerek Conkbayırı'na kadar olan sahayı işgal ederken, öte yandan Suğla Limanı'na ardışık çıkarmalar icra edilmekteydi. 7 Ağustos'ta 9. Tümen ilerlemeyi durdurmak için ileri atıldığında, yine büyük bir dirençle karşılaştı ve tümen komutanı ile kurmay

başkanı yaralanarak savaş dışı kaldı, alayları da çok sayıda asker kaybetti. Burada da Britanyalıların ilerlemesini başlarında Yarbay Cemil (Conk) Bey'in bulunduğu 4. Tümen durdurdu. Bunun üzerine, yine yanlış bir kararla hala Saros bölgesinden büyük bir çıkarma bekleyen Mareşal von Sanders'in Gelibolu'da tuttuğu 16. Kolordu derhal bu bölgeye sevk edildi. Ancak bu kolordunun Gelibolu'dan Anafartalar önlerine gelmesi iki günü bulacaktı. Oysa bu büyük saldırı karşısında Esat Paşa kolordusunun elinde sadece bir tabur ihtiyat kalmıştı, bu birlik de Conkbayırı 'na gönderildi. 8 Ağustos' da durum çok tehlikeli bir hal almıştı. Bunun üzerine Kolordu kurmay heyeti, bölgenin savunmasına tam yetkiyle ve bütün birlikleri emrine vermek suretiyle Yarbay Mustafa Kemal Bey'e tevdi ettiler. Ancak Yarbay Mustafa Kemal, bu görevi ancak Anafartalar'a gelecek bütün kuvvetler emrine verilirse kabul edeceğini bildirdi. Bu teklif kabul edildi ve Yarbay Mustafa Kemal Bey, Anafartalar Grup Kumandanı oldu. 9 Ağustos'ta 16. Kolordu da yetişti ve bütün birlikler Mustafa Kemal'in komutasında bir genel saldırıya geçerek Britanya kuvvetlerini geri attı. Mustafa Kemal 'in gelen bir şarapnel parçasının veya merminin saatine isabet etmesiyle hayatta kalmasını sağlayan olay da bu muharebe sırasında yaşanmıştır. Anafartalar, Mareşal Liman von Sanders'in deyişiyle Çanakkale muharebelerinin askeri ve politik açıdan zirve noktasıydı. Bu açıdan Mustafa Kemal, askeri açıdan büyük bir başarı göstermiş ve savaşın kahramanları arasında yer almayı tamamiyle hak etmiştir. Dolayısıyla onun bu muharebelerdeki başarısının menkıbelerle bezenmeye ihtiyacı yoktur. Bu muharebeden sonra Yarbay Mustafa Kemal, üç kıdem zammı ile birlikte Albaylığa terfi ettirildi. Enver Paşa, Mustafa Kemal'e hitaben yazdığı tebrik mektubunda ona "19. Tümen Kumandanı" diye hitap edince ve cephe ziyareti sırasında Mustafa Kemal'in karargahına uğramayınca, Mustafa Kemal görevinden istifa etmiş; istifayı işleme koymayan Mareşal von Sanders araya girerek Enver Paşa'dan ricacı olmuş ve Paşa Mustafa Kemal'e güzel sözlerle bezenmiş bir telgraf çekerek onu 16. Kolordu komutanı yapmıştı.

Anafartalar muharebelerinden sonra Albay Mustafa Kemal başka bir göreve tayin edilmiş, ama Çanakkale muharebeleri gittikçe sönmümlenerek daha beş ay devam etmiştir. Mustafa Kemal, yaklaşık 8 ay süren muharebelerin yansında bu cephede bulunmuş, sonra Doğu

Anadolu'daki kolordusunda Ruslara karşı yürütülen muharebeleri yönetmiştir. Bütün bunlara bakarak, bu uzun savaş esnasında sadece Mustafa Kemal'in kahramanlaştırılması, tarih yazıcılığı açısından problematik bir durum yaratmaktadır. Sadece Mustafa Kemal odaklı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşındaki pozisyonunu görmezden gelen bir Çanakkale resmi tarih anlatısı kuşkusuz yönlendirilmiş ve eksik bir anlatım olacak ve bu haliyle akademik bir değerlendirme olmaktan çıkacaktır. Örneğin acaba tıpkı başka pek çok yüksek rütbeli subay gibi, Mustafa Kemal de bu savaşta şahadet mertebesine ulaşıyorsa, bu yönlendirilmiş anlatım hangi yöne savrulacaktı? Bu muharebelerde Mustafa Kemal'in bir taktik komutan olarak hakkını, zekasını ve cesaretini takdir etmek askeri açıdan mutlak bir zorunluluktur; ancak bu eksik kalmayacak mıdır? Bu savaşın gerçek nedenlerini, genel savaşa girmemize yol açan kişilerin sorumluluğunu ve bu yüzden on binlerce insanın hayatını kaybetmiş olmasını dikkate almadan, ya da en az Mustafa Kemal kadar cesaret, atılganlık ve zeka sergilemiş onlarca komutanın adını hiç anmadan bu büyük kapışma nasıl anlaşılabilir ve gerçek manzara nasıl görülebilecektir? Bu soruların cevabını vermeden yapılacak bütün değerlendirmeler eksik ve yanlı olmaları kuşkusıyla yaralı olacaktır. Özetle hem 1915 yılı olaylarını hem de özel olarak Çanakkale muharebelerinin tarihini, resmi anlatımların dışında, bütün aktörlerinin tanıklığıyla yeniden yazmak gerekmektedir.

[1] Alman kurmayları da boğazın Rusya açısından taşıdığı bu önemin farkındadır. Bu önem sadece ticari ve ekonomik mahiyette değildir. Birinci Dünya Savaşı'nın müttefiklerinin limanları arasında, eğer Türk boğazları kullanılmazsa inanılmaz mesafeler bulunmaktadır ve bu çok büyük bir lojistik sorunu yaratmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda savaşan Hans Werner Neulen, Çanakkale ile ilgili bahiste öncelikle bu stratejik noktanın altını çizer (bkz. H. W. Neulen, *Feldgrau in Jemsalem. Das levantekorps des kaiserlichen Deutschland*, Münih, 2002: Universitas Verlag, s. 77).

[2] Mustafa Kemal Bey, tümeninin bağlı olduğu 3. Kolordu'nun kurmay başkanı olan Fahrettin Bey'e (Fahrettin Altay) bu askerlerin "Türk olanlarla" değiştirilmesini rica

etmiştir. Fahrettin Altay, Mustafa Kemal'in kendisine, "Aman başkanım, komutandan (Esat Paşa'dan) rica edelim, bana verilen 72. ve 77. Alaylar Araptır. Bir kısmı Yezidi, Nusayri gibi savaşa karşı insanlardır. Eğitimleri azdır, bunları geri alsınlar, halis Türk delikanlıları olan ve eğitimleri oldukça ilerlemiş bulunan benim eski iki alayımı göndersinler" dediğini aktarır. Kolordu durumu Enver Paşa'ya yazmış ama şu cevap alınmıştır: "Artık değiştirilemezler, çalışıp eksiklerini tamamlasınlar" (Bkz. Fahrettin Altay, On Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922): Görüp Geçirdiklerim, İstanbul, 1970: İnsel Yayınları, ss. 82-83). Yani Mustafa Kemal'in destansı sayılan savunma savaşını gerçekleştiren askerlerin büyükçe kısmı onun güvenmediği Araplar ve Yezidilerdi. Gerçi gerek Mustafa Kemal gerekse Fahrettin Altay, bu askerlerin savaşma gücü olmayan, korkak kişiler olduklarını çeşitli defalar tekrar etmiş ve muharebelerin cereyanı sırasında bu alayların rical biçimlerini bu özelliklerine bağlamaya çalışmışlarsa da, sözü edilen özelliklerin belli halklara özgü durumlar olmayıp bir "insanlık hali" olarak değerlendirilmesi, bu komutanların kayırmacı kasıtlarını aşmamızı sağlar. Zira bilinir ki, aynı kaçaklık hali, İstiklal harbi sırasında da sıklıkla yaşanmıştır. İstiklal mahkemelerinin birincil varlık sebebi de, bu kaçışları cezalandırmaktı. Çanakkale'de savaşmış ve tıpkı diğerleri gibi canlarını vermiş bu kişilere böyle özellikler atfederek güya onların değerlerini ve katkılarını küçümsemek, hem haksızlıktır hem de ayıptır. Fahrettin Altay, bu birliklerin mensupları için bir yerde "tehlikeli bir bölgeye böyle kıymetsiz askerlerin gönderilmesine şaşmış ve Başkumandan'a yazmıştık" diyor (Altay, On yıl. .. , s. 83). Ayrıca başka bir yerde Fahrettin Altay. "İlerimizde 72. Arap Alay'ının çadırlı ordugahında alaydan kaçan bir çok Arap erlerin çadırlarda saklandıklarını ve nargile içmekte olduklarını gördük" diyor (aynı eser, s. 90). Filvaki, mevcudu Araplardan ve Yezidilerden oluşan 72. ve 77. alaylar, çarpışmaların en şiddetli cereyan ettiği 25 ila 27 Nisan günleri arasında en ön cephede, dirençli bir biçimde ve büyük kayıplar vererek savaşmışlardır. Hem harp cerideleri hem de 19. Tümen 'in kurmay başkanı olan İzzettin (Çalışlar) Bey'in anlatımı bunu doğrular: "77. Alay'ın 3. Tabur komutanı Binbaşı Fehmi Bey yaralanmıştı. Kemalyeri'nden geçerken ileri hatlardaki durumu sordum: 'Durum çok iyi, erler ve subaylar da düşmanı kıyıya kadar atmanın sevinci var, yalnız birliklerde idare ve irtibat kaybolmuş gibi. Alay komutanları o çok arızalı arazide hele geceleri birliklerini idare etmenin zorluğu ile çırpınmaktalar' "(Esat

Paşa,Çanakkale Savaşı Hatıraları (Yayına Haz: İhsan Ilgar, Nurer Uğurlu), İstanbul, 2003: Örgün Yayınevi, s. 81

[3] Fahrettin Altay, silahlı kuvvetlerin yüksek komutasının Almanlara verilmiş olduğunu belirtir. Ancak “strateji kudretinin azlığı ve düşmanın karaya çıkacağı yerlerini yanlış tahmin etmesi ve kolordu selahiyetine fazlaca karışması” gerekçesiyle Ordu Komutanı bulunan Liman von Sanders dışındakiler için, “savaşın devamında bunlar gerçekten yararlı olmuşlar ve fedakarlık göstermişlerdir” diyerek haklarını teslim eder (Altay. On Yıl. .. , s. 84).

[4] İnternet üzerinden ortalıkta dolaşan o acınası yemek listesi düpedüz yalandır. Genelkurmay Harp Tarihi, askerin işesiyle ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: “Askerin yiyecek maddesi ve miktarı her bakımdan mükemmeldi. Çünkü seferi istihkak yüksek düzeyde olduğu gibi, Batı Anadolu’nun bütün kasabaları Çanakkale kahramanlarına az bulunan erzakı armağan olarak gönderiyorlardı. İzmir ve Ege bölgesinin nefis kuru yemişleri her askerin torbasında bol bol mevcuttu” (Birinci Dünya Harbinde Türk. Harbi. V. Cilt. Çanakkale Cephesi. 2. Kitap: Amfibi Harekat, Ankara 1978: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, s. 432).

[5] Yarbay Mustafa Kemal’in taktik mevkiine ilişkin en açıklayıcı olay, müttefik çıkarmasının başladığı 25 Nisan 1915 sabahı cereyan etmiş olup Fahrettin Altay’ın anılarında şu şekilde anlatılmaktadır: “Kolordu komutanı [Esat Paşa) durumu daha yakından görmek için ileri hatlara doğru hareket etmişti. Mustafa Kemal’e niçin geri geldiğini sormuş, o da düşmanın artık ilerleyecek hali kalmadığını ve okuduğu bir raporda düşmanın büyük kuvvetlerinin Kabatepe kumsalına çıkmağa başladıklarını öğrenmiş olduğunu, bu sebeple o tarafa 77. Alay’ı gönderdiğini ve bu yeni duruma göre emir almak üzere geldiğini bildirmiş. Esat Paşa, daha evvel aldığı bilgileri bununla karşılaştırınca: ‘Bu raporda bir yanlışlık olacak. Kabatepe kumsalına yeni bir çıkarma yok. Siz geri dönün. Bütün kuvvetlerinizle düşmanı denize dökmeye çalışın ... ‘ demiş [S]onradan anlaşıldı ki, düşman Arıburnu’nun hemen güneyindeki küçük kumsala yeni kuvvetlerini çıkararak Korku Deresi’nden Merkeztepe’ye

gelmiş. Raporu yazan subay burasını Kabatepe kumsalı zannetmiş ... ” (Altay, On Yıl. ... ss. 90-91). Bu olay, Mustafa Kemal’in her zaman isabetli kararlar veremediğini, zaten taktik mevki gereği veremeyeceğini gösterir. Fahrettin Altay, Mustafa Kemal’in o andaki düşünce biçimini şöyle aktarır: “Arıburnu büyük kuvvetlerin karaya çıkmasına müsait değildir. Bu kuvvetler bizi çekmek için çıkarılmış olabilirler. Büyük kuvvetlerin Kabatepe kumsalına çıkmalarını beklemek lazımdır”. Tam o sıralarda anılan rapor gelmiş ve Mustafa Kemal tahmininin gerçek olduğunu zannederek 77. Alay’ı Kabatepe tarafına göndermiş, Esat Paşa durumun yanlışlığını aktarıp 27. Alay’la birlikte kuvvetlerinin bulunduğu yerde düşmana saldırmasını istemiş ise de, iş işten geçmiş ve o arada müttefikler zaman kazanıp Merkeztepe’yi tutarak Osmanlı kuvvetlerinin arasına girmişti (Altay, On Yıl ... , s. 96). Tarihin şu garip cilvesine bakınız ki, Mustafa Kemal’in “büyük kuvvetlerin çıkmasına müsait değildir” diye düşündüğü Arıburnu sahili ve kuzeyindeki Anafartalar bölgesi, bütün muharebelerin en büyük çıkarmasına sahne olmuş ve bu çıkarma hareketini püskürtmek, bu kez “Anafartalar Grubu Kumandanı” sıfatıyla yine Yarbay Mustafa Kemal’e düşmüştü.

[6] ° Fahrettin Altay, On Yıl. ... s. 85.

[7] Esat Paşa, Çanakkale Savaşı ... s. 46.

[8] Ancak bu bilgi de Mustafa Kemal’in raporlarına dayanmaktadır. Kolordu kurmay başkanı Fahrettin Bey ise durumu daha farklı anlatmaktadır: “19. Tümen komutanı Mustafa Kemal de Arıburnu’na hareketine müsaade istiyor. Bu tümen ordu emrinde olduğundan oradan soruluyor. Ordu emir vermekte gecikiyor. Mareşal Liman von Sanders’in Bolayır’a gittiği bildiriliyor. Kolorduca Gelibolu’da 21. Alay’a hareket emri veriliyor ... Arıburnu’na saat 6.30’da hareket eden [9. Tümen’e bağlı] 27. Alay saat 8.30’da Kanlı Sırtlarda düşmana çatıyor. Mustafa Kemal bu sırada hala emir almadığından sızlanıyor. 57. Alay’la bir bataryayı ve süvari bölüğünü alarak harekete geçeceği sırada kolordudan kendisine bütün tümenlerle hemen Arıburnu’na hareketle düşmanı denize dökmesi emri geliyor. Bu sebeple ancak saat 10.30’da düşmana Conkbayırı taraflarında tesadüf ediyor ve saldırıya geçerek onları geri

sürüyor” (a.b.ç) (Altay, On Yıl., ss. 88-89).

[9] 27. Alay komutanı Yarbay Şefik, saat 2 civarından itibaren keşif kollarından aldığı ilk çıkarma haberlerine bağlı olarak bir an önce ileri atılmak ve çıkarma karşısındaki mevzilere yerleşmek istiyordu ve 9. Tümen komutanından beklediği hareket izni için ısrar etmekteydi. Üçüncü raporundan sonra saat 05.45’de Tümen’den şu emri aldı: “Düşman Arıburnu ile Kabatepe kısmına asker çıkarmaktadır. 27. Alay Çamburnu’ndaki dağ bataryası da emrinde olmak üzere bu düşmanı denize dökmek için derhal Kabatepe istikametinde hareket edecektir”. Çıkarma karşısında 1 saat kadar geç hareket edilmişti, ama bu konuda 9. Tümen komutanının bir kusuru yoktu. Çünkü bu gecikmeden 9. Tümen komutanını sorumlu tutmak askeri açıdan mümkün değildi. Genelkurmay Harp Tarihi’nin yazdığına göre, “aslında gecikme diye bir şey yoktur. 9. Tümen komutanı gereğince çabukluk göstermiştir. Çünkü bu tümenin sorumluluk alanı geniş ve görevleri çok zordu. Seddülbahir çevresinde de çıkarmalar başlamıştı. Her taraftan düşman çıkarmalarına ait raporlar geliyordu. Düşman deniz kuvvetleri bütün yarımada güney kıyılarını sarmıştı. Kabatepe ve güneyinden, Kumtepe kıyılarına kadar fazlasıyla kritik ve çıkarmaya elverişli kısımlar vardı. Düşman çıkarmasının henüz ilk hareketleri oluşuyor ve amfibi hareketin karanlık bir dönemi yaşanıyordu. Tümen için durum ve düşmanın gerçek hareket planı her bakımdan meçhuller içerisinde idi. Ancak bir kolordunun kapatabileceği geniş bir muharebe alanında çok yönlü görevlerini başarmak zorunluluğunda olan bir tümen komutanından, tesadüf muharebelerine benzer kısa bir durum muhakemesi ile karar istenemezdi. Elbette durumun berrak ve belirgin bir hal almasını bekleyecek, deniz vasıtasına hakim ve tam bir inisiyatif içerisinde hareket eden düşman komutanlığının ne yapmak niyetinde olduğunu anlayacaktı. Bu nedenle 9. Tümen komutanı, 27. Alay’ını saat 05.45’te Arıburnu istikametinde sürerken son derecede süratli davranmış oldu” (Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi. V.12., s. 100-102).

[10] Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V.12 .. s. 104. 27. Alay komutanının çıkarma kuvvetlerine şiddetli direnç gösterdikten sonra, gücü yavaş yavaş tükenirken kendi

tümenine gönderdiği raporda şu rica yer almaktadır: “Düşman Arıburnu sırtlarını işgal etmiştir. Arıburnu sırtlarıyla Kocadere batısındaki sırtlardan taarruza başlıyorum. Kocaçimen’i 19. Tümen vasıtasıyla tutturmanızı rica ederim”. Mustafa Kemal, 9. Tümen komutanının bu dolayım ile kendisine emir verecek bir konumda bulunmasından şikayetçidir. Bunu komutanın askeri yeteneklerini mesele ederek kolordu komutanına yansıtır. Esat Paşa anılarında 19. Tümen komutanının bu konudaki raporunu şöyle aktarır: “Bu belge ile Mustafa Kemal Bey, 9. Tümen Komutanı olup Eceabat-Kirte bölgesinde bulunan piyade Albay Halil Sami Bey’in kıdemi sıfatıyla ve o gün bölgede daha üst rütbede bir komutanın bulunmaması yönünden düşmanın ilk çıkarma gününde kendisine verdiği emirler tenkit ediliyor. .. “du (Esat Paşa, Çanakkale s. 85).

[\[11\]](#) 19. Tümen komutanı Yarbay Mustafa Kemal, işte bu andan itibaren atılganlık ve cesaretle hareket etmiştir. Mustafa Kemal’in muharebeler esnasındaki efsanevi rolünün odaklandığı nokta işte burasıdır. Zaten bu nedenle Çanakkale’nin yıldızları arasında yer almıştır. Genelkurmay Harp Tarihi’nde bu rol şöyle ifade edilmektedir: “19. Tümen’in 25 Nisan 1915 günü Arıburnu bölgesindeki hareketi, gerçekten kendisine özel koşullar altında ve çok cüretkar bir karar ile yapılmıştı. Bütün Çanakkale cephesinin kaderini yalnız başına (?) omuzlarında taşımak durumunda kalan genç komutan Kurmay Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk) hiç bir yerden emir almadan ve bu yolda kendisine verilmiş hiç bir görev de bulunmadığı halde, cephenin genel durumunu düşünerek gerçek görevini saptamış ve 5. Ordu komutanının, bilinen sabit fikri içerisinde bunalıp sustuğu çok kritik bir dönemde Türk savunmasını erken yıkılmak tehlikesinden kurtarmıştı” (Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V/2, s. 106). Bu söylenenler doğru olmakla birlikte, aynı koşulları paylaşan ve yine hiç bir yerden emir almaksızın kendiliğinden harekete geçmek iradesini gösteren, hatta Mustafa Kemal’in 19. Tümeni’ni de yönlendiren 9. Tümen komutanı Albay Halil Sami ile 27. Alay komutanı Yarbay Şefik’i de, “Türk savunmasının erken yıkılmak tehlikesinden kurtarılması “ndaki kararlılık, ileri görüş ve atılganlık bakımından Mustafa Kemal’ in yanına yazmak gerekir. Ne var ki Yarbay Mustafa Kemal Bey, anılarında Selanik’ten beri tanıdığını söylediği Albay Halil Sami Bey’in böyle bir hareketi sevk ve idare etmek yeteneğinden uzak

bulduğunu ima eden sözler sarf ederek bu tümen komutanının muharebelerdeki rolünü küçültür ve askeri yetenekleri konusunda soru işaretleri yaratır: “9. fırka kumandanı Halil Sami Bey’i Selanik’te Nümune taburu kumandanı olarak bulunduğu 1323 tarihlerinden beri pek güzel tanımakta idim. Nezahat-i kalbiyesi [kalbinin temizliği] şayan-ı hürmet [saygıya değer] olan bu arkadaşımızın Çanakkale boğazının en mühim bir kara mıntikasını muhafaza gibi mühim bir vazifede sevk ve idarece müşkül bir vaziyette kalabilmesi ihtimalini pek kuvvetli görüyordum” (Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu (haz. Uluğ İğdemir), Ankara, 1986: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 13).

[12] Ancak Mustafa Kemal, kendi hatıralarında 27. Alay’ı Mustafa Kemal’in birlikleriyle irtibatlayan 9. Tümen’in bu rolünden hiç söz etmez. Mustafa Kemal, gelişen durumu şöyle anlatmaktadır: “Bu esnada 9. fırkaya [tümene] mensup süvari zabitanından mülazım-ı evvel [astteğmen] Mehmet Salih Efendi Conkbayırı’nda yanıma geldi ve 27. Alay’ın Kocadere garbındaki sırtlardan “Kemalyeri” üzerinden düşmanla muharebeye başladığını haber verdi. Mumaileyh ile (ki 27. Alay kumandanının bulunduğu yeri en iyi o biliyordu) mezkur alay [27. Alay] kumandanına düşmanın 261 rakımlı tepeye kadar ilerlemiş olan kuvvetlerine (sol cenahına) alay 57 ve bir cebel [dağ] bataryasıyla taarruza başladığımı, alay 27’nin dahi karşısındaki düşmana taarruz etmesini ve henüz Bigalı civarında bulunan 19. fırka (Tümen) kısm-ı küllisini [büyük kısmını] Kocadere istikametine celbedeceğimi (çağıracağımı) ve bu emrimi kendisine isal eden

[getiren]

süvari mülazımını Salih Efendi’yi tekrar benim nezdime iade etmekle (benim yanıma göndermekle) beraber benimle daima irtibatı muhafaza eylemesini ve benim Conkbayırı’ndan muharebeyi idare edeceğimi bildirdim” (M. Kemal, Arıburnu ... , s. 23). Muhtemelen 27. Alay komutanı, kendi tümeninden 19. Tümen ile irtibatlanma emrini aldıktan sonra sözü edilen süvari irtibat subayını Mustafa Kemal’in yanına göndermiş olmalı. Ancak Mustafa Kemal bu durumdan hiç söz etmiyor ve Paşa’nın sözleri sanki kendi

iradesiyle söz konusu alayı 19. Tümen'in bünyesine almış izlenimi yaratıyor. Ayrıca Mustafa Kemal'in raporunda 9. Tümen komutanı Albay Halil Sami Bey'den sabah aldığı ve karşısındaki düşmanın durumunu, kendi hareket planını bildirdiği ve hareketin koordine edilmesi önerisinde bulunduğu rapordan söz edilirken, rapor hem tam olarak yansıtılmamakta he de bir küçümseme ve yanlış değerlendirme iması seçilmektedir: "Saat 9.30 evvelde 9. Fırka kumandanı miralay Halil Sami Bey'den atideki [aşağıdaki] raporu aldım: Kabatepe'de tabur kumandanlığından şimdi alınan raporda düşmanın Arıburnu sırtlarından Kabatepe'nin gerilerindeki sırtlara sarmakta olduğu bildiriliyor. En yakın bulunması hasebiyle Maltepe'deki kuvvetlerinizden bir taburu Kabatepe'nin şimalindeki (kuzeyindeki) Arıburnu'na karşı olan sırtlara müsareaten (süratle) sevk ve neticesinin iş'arı mercudur [sonucunun bildirilmesi rica edilir]". Mustafa Kemal devam ediyor: "Bu anda fırka zaten emr-i harekete müheyya (harekete hazır) idi. Şayan-ı dikkattir ki, bu anda düşmanın Seddülbahir cihetindeki teşebbüsünden hiç bahis edilmemekte, Arıburnu ihracına karşı mümanaat [engel olmak] için bir tabur kuvvetle iktifa edilmekte idi" (Mustafa Kemal, Arıburnu ... , s. 20). Oysa Albay Halil Sami, kendisine akan raporlara göre hareket ediyordu; üstelik çeşitli deniz ve amfibik hareketlerden sezildiği cihetle, Seddülbahir de ciddi bir çıkarma tehdidi altındaydı ve bu yüzden 9. Tümen iki alayına burada muhafaza etmek zorundaydı. Mustafa Kemal ise, bu bölgeye yapılan çıkarmayı küçümser ve asıl saldırı yeri olarak Arıburnu bölgesini değerlendirir. Ne var ki, müttefik hareket planlarına göre Seddülbahir ile Arıburnu çıkarma kuvvetlerinin birleşmesi öngörülüyor, Seddülbahir'e çıkan kuvvetlerin de hızla müttefik donanmasını ağır ateş altında tutmuş olan Eceabat tabyalarını işgali bekleniyordu.

[13] Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V.12, s. 105. Burada aynen şöyle yazıyor: "27. Alay'ın saat 8.00'da başlayan taarruzu hiç bir aksaklık göstermeden ilerledi. Saat 10.00'da Kemalyeri'ne gelen dağ bataryası da 165 rakımlı tepeye mevzilendirildi. Birinci hat taburları adeta yarış edercesine ileriye atılıyor, hızlı bir tempoda Karayürek deresini aşıyorlardı. Düşmanın dereye kadar inmiş olan keşif kolları bir hamlede temizlendi ... "

[14] Mustafa Kemal, anılarında bunu açıkça belirtir: “Alay 57’nin taarruza başlaması saat 10 evvel raddelerinde idi” (Arıburnu Muharebeleri Raporu, s. 23). Bu saldırı 9. Tümen komutanından alınan rapor üzerine 19. Tümen’in 57. Alayı’nın, 9. Tümen’in 27. Alay’ın solundan ileriye atılmasıyla başlamıştı.

[15] Bu bilgiler tamamen harp ceridelerine dayanarak yazılmış olan Genelkurmay Harp Tarihi yayınından alınmıştır. Bunun ötesinde daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak ise imkansızdır. Zira ilgili bütün evrak Genelkurmay Harp Tarihi arşivlerinde olup genel araştırmacıya kapalıdır. Buradan bir araştırma yapmak için çok çeşitli belgelerle başvurulması gerektiği gibi, izin alınsa dahi doğrudan doğruya belgeye ulaşmak mümkün değildir; ancak ilgili görevliye konunuzu ve ilgili evrakın bulunduğu foyü bildirir ve onun uygun görmesi halinde belgeyi görebilirsiniz. Ancak tamamen günlük harp kayıtlarına dayanarak yazılmış olan ve bir iç hizmet belgesi niteliğine sahip bulunan Genelkurmay harp tarihi yayınlarının güvenilir olduğu not edilmelidir. Zira bunlar genel okuyucu için ya da genel tarih anlatısının bir parçası olarak, resmi tarih perspektifinden sansürcü bir zihniyetle yazılmış şeyler olmayıp ilgili muharebe kayıtlarının arka arkaya dizilmesinden ibaret yayınlardır. Bu yayınların taşıdığı en büyük sakınca, bazı yerlerin özetle geçilmiş olması ihtimalidir. Bkz. Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. Cilt: Çanakkale Cephesi. İkinci Kitap (Amfibi Harekat), Ankara, 1978: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, ss. 99-106.

[16] Fahrettin Altay bu olayı şöyle aktarır: “Yalnız Seddülbahir’den gelen haberler iyi değildi. Zavallı tümen komutanı bu tehlikeli bölgede iki alayla kalmıştı. Seddülbahir önlerinde düşmana çok ağır zayıat verdirmesine rağmen (düşman kuvvetleri] Teketepe kuzeyindeki küçük koya çıkmayı başarmışlar, arkası kesilen tepedeki bizim bölük de geri çekilmek zorunda kalmış, bu suretle Seddülbahir kıyıları düşmanın eline geçmiş, askerlerimiz Alçılıtepe’ye doğru çekilmeye başlamıştı. Mareşal [von Sanders] bizleri de yanına aldı, hep beraber o tarafa hareket ettik. Burada 9. Tümen komutanı bulundu, kendisinden bilgi istenildi. Onun verdiği bilgiden memnun olmayan Mareşal, Esat Paşa’ya: ‘Seddülbahir bölgesini sizden çıkarıyorum, kendim idare edeceğim. Siz hemen Arıburnu’na

gidecek, orayı düşmandan temizlemeye çalışacaksınız ... ' (emrini verdi]. Mareşal' in emrinden sonra döndük. Kendisi 9. Tümen komutanını görevden almış, yerine bir Alman albayı komutan olarak tayin etmişti ... ” (Altay, On Yıl ... , s. 92). Burada Liman von Sanders' in hem stratejik değerlendirmeleri bakımından zayıf hem de duygusal olduğu görülmektedir. Zira, Seddülbahir'den farklı olmayan bir şekilde, müttefiklerin Arıburnu'nda da kıyıdaki dar bir şeritte tutunma başarısı göstermiş olmalarına rağmen, aynı husumeti Mustafa Kemal'e göstermemiştir. Çünkü cepheyi gözetlerken Mustafa Kemal'den gelen bir rapor kendisine okunmuş ve Mustafa Kemal'in raporunda “düşman bu gece denize dökülecektir” denilmesi onun gözlerini yaşartmıştı (Altay, aynı eser, s. 92). Oysa sonuçta değişen bir şey yoktu! Ne o gece, ne de izleyen 8 ay boyunca düşman denize dökülemeyecekti!

[17] İşte bu noktada Esat Paşa, Mustafa Kemal'in davranışlarını eleştirmekten kendisini alamaz: “Mustafa Kemal Bey, yalnızca 19. Tümen Komutanı olarak bu harekate katıldığı halde emirde dikkat edileceği gibi resmi olmayan bir mevki de kendisine yakıştırıp 'Arıburnu Kuvvetleri Komutanı' olarak kendine takmıştı” (Esat Paşa, Çanakkale .. , s. 93).

[18] İlk iki gün içinde müttefikler durdurulmuş ama denize dökülememiştir. Esat Paşa hatıralarında bu durumu şöyle nakleder: “Bugüne kadar 19. Tümen pek cesurca savaşlar etmiş, bine yakın yaralı vermiş ise de düşmanı tutunduğu bölgeden atamamıştı. Buna rağmen Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey, durumun iyi olduğunu ve başkaca birlik için kullanılacak bölge olmadığından yardım birliği de istemiyordu ... Bugün [27 Nisan] öğleden sonra 19. Tümen komutanından şu raporu aldım: 'Düşmanın bir iki günlük savaş sırasında morali tamamen sarsılmış dört tugay kadar tahmin ettiğim kuvveti denize dökülmüştü. Bindirme noktasını himaye eden bir kısım kuvvetine de genel saldırı emrini verdim'... Mustafa Kemal Bey'in 27 Nisan saat 15.20'den sonra bana gönderdiği yukarıdaki raporda bildirilen 'düşmanın kuvveti tamamen denize dökülmüştür' tarzındaki bildirisiyle 77. Alay Kumandanı Binbaşı Saip Bey'in Harp Ceridesi'nden çıkarıp yukarıya koyduğum yazıları arasında aykırılıklar vardır” (Esat Paşa, Çanakkale Savaşı .. , ss. 70, 73-75).

[19] Altay, On Yıl., ss. 97-98.